

Anders Barstad

Anders Barstad er sosiolog og forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. Hans viktigste interesseområder er psykisk helse og livskvalitet, sosial integrasjon og tilhørighet, bysosiologi og utvikling i levekårene. Han har blant annet publisert: «På vei mot det gode samfunn?», Statistiske analyser 64 (sammen med Ottar Hellevik), «Levekår og flyttemønstre i Oslo indre øst», Rapporten 2006/15 (med flere medforfattere). (anders.barstad@ssb.no)

Latterepidemier og eksemplets makt

Len deg rolig tilbake, ta et par dype åndedrag, og forestill deg følgende: Det er en solfylt fredag ettermiddag, og på en kafé inne på Oslo S, landets mangeårige kommunikasjonssentrum, forteller en mann en vits, en helt ny vits, til et par av sine venner. Virkningen er umiddelbar; latterbrølene gjaller under buegangene.

Effekten kan best sammenlignes med «Grevinnen og hovmesteren», ganget med ti. Tilhørerne knekker sammen. Latteren tiltrekker seg oppmerksomhet. Snart er store menneskemengder samlet, og innimellom latterhikstene får stadig flere tilhørere med seg den nye vitsen. Noen begynner å le fordi det er så mange andre som ler.

Fra Oslo S sprer latteren seg med epidemisk hurtighet, ikke minst når programlederne i radio og fjernsyn får sine anfall av latterkrampe. Neste dag begynner sykemeldingene å strømme inn, og sykehus og legekontorer fylles av mennesker med såre og brystne magemusklere og ribbein.

Etter en uke har landet gått helt i stå. Senere analyser utført av Statistisk sentralbyrå viser at for første gang i verdenshistorien har en vits ført til et målbart fall i bruttonasjonalproduktet.

Den afrikanske epidemien

Dette kunne naturligvis ikke ha skjedd. Eller kunne det? Tidligere ville jeg helt ha forsvoret muligheten, hvis det ikke var for at flere bøker jeg kom over omtalte en latterepidemi i Afrika, en epidemi som satte folk ut av spill i både uker og måneder. Lenge lurte jeg på om dette var en av de «urbane legendene», på lik linje med alligatorene i New Yorks kloakksystem. Spenningen var derfor til å ta og føle på da jeg ba en av de dyktige bibliotekarene i Statistisk sentralbyrå om å skaffe til veie artikkelen som ble omtalt i disse bøkene. Den ble publisert i «The Central African Journal of Medicine» på begynnelsen av 1960-tallet.

Så hva var historien? Ifølge forfatterne, etter alt å dømme to medisinerere (A. M. Rankin og P. J. Philip), startet det hele den 30. januar 1962. Denne dagen begynte tre av elevene på en misjonsdrevet skole for jenter, i en landsby i det nordvestlige Tanzania, å oppføre seg «unormalt». Atferden spredte seg raskt til andre elever på skolen. Det unormale besto i at elevene fikk plutselige, gjentatte anfall av latter og gråt. Anfallene kunne vare fra noen få minutter til flere timer. Mange av de angrepne var rastløse og ga uttrykk for angst, en redsel for at noen fulgte etter dem.

Etter om lag seks uker var flertallet av elevene rammet, og skolen ble stengt for en periode. Ti dager etter at skolen ble stengt, brøt latterepidemien ut i en annen landsby, og senere ble også gutteskoler i området tvunget til å stenge.

Alle som utviklet anfall, hadde nylig vært i kontakt med en annen person som var plaget av de samme anfallene. Tiden fra kontakten skjedde til anfallene kom («inkubasjonsperioden») varierte fra noen få timer til flere dager. «Sykdommen» spredte seg med andre ord gjennom sosial kontakt, akkurat som et influensavirus. Men til tross for grundige undersøkelser kunne ikke medisinerne finne noe biologisk grunnlag for det som skjedde. De konkluderte derfor med at anfallene sannsynligvis var en form for massehysteri, og en kulturelt bestemt sykdom.

Massehysteri, ikke latter

Etter å ha lest artikkelen følte jeg meg lurt. Ikke av forfatterne, som hadde gjort en utmerket jobb, men av alle dem som hadde referert til artikkelen uten å opplyse om essensen: at disse hendelsene handlet om massehysteri og ikke om humor eller smittsom latter. Hadde dette vært en «ekte» latterepidemi, ville det ikke ha vært noen inkubasjonsperiode, og angst for å bli forfulgt ville neppe vært blant symptomene.

I nyere forskningslitteratur omtales den afrikanske latterepidemien som et eksempel på «mass psychogenic illness» (MPI). Typiske kjennetegn ved MPI er at «sykdommen» sprer seg raskt, overføres gjennom sosial kontakt og i overveiende grad rammer jenter og skoleungdom. En vanlig antakelse er at utviklingen av MPI har sammenheng med stress. Symptomene blir en måte å unnsnippe en stressende livssituasjon på, samtidig som den «syke» får mye oppmerksomhet og omsorg.

Hvilke konkrete symptomer som utvikles, er kulturelt bestemt; noen symptomer har større aksept enn andre. Ett av de merkeligste eksemplene på symptomer som bare opptrer innenfor visse kultu-

relle sammenhenger, er Koro, som særlig rammer menn i asiatiske land. Dette syndromet innebærer en sterk angst for at penis skal forsvinne inn i kroppen og bli borte, og at dette vil føre til personens død. Epidemisk spredning av Koro har vært rapportert for land som Malaysia og Kina.

Nettverk ...

For å vende tilbake til scenarioet jeg skiserte innledningsvis, er det neppe noen fare for at fedrelandet, eller et lokalsamfunn, skal gå i stå på grunn av en uvanlig morsom vits. Heller ikke tilfellet med den afrikanske latterepidemien gir noe grunnlag for å tro det. Hendelsene i Tanzania er likevel interessante og viktige nok i sin egen rett. De viser hvor sosialt påvirkelige mennesker kan være, og hvordan atferd og følelsesmessige tilstander sprer seg gjennom sosiale nettverk.

I boka «Connected. The Surprising Power of Our Social Networks and How They Shape Our Lives» (2009), hevder de amerikanske forskerne Nicholas A. Christakis og James H. Fowler at spredningen av en rekke fenomener følger regelen om «tre ledd av innflytelse» (Three Degrees of Influence Rule). Vi blir påvirket av, og påvirker, våre venner, men også våre venners venner, og til og med våre venners venners venner.

... og lykke

Et av godene som ifølge Christakis og Fowler spres gjennom sosiale nettverk, er opplevelsen av lykke. En person har omtrent 15 prosent større sannsynlighet for å være lykkelig, hvis en person som han eller hun har direkte kontakt med (første ledds påvirkning), er lykkelig. Så avtar virkningen etter hvert som en beveger seg utover i nettverket. Lykken i tredje ledd, hvis en venn av en venn av en venn er lykkelig, øker sannsynligheten for egen lykke med 6 prosent. Fra og med fjerde ledd er det ikke lenger noen påviselig effekt.

Det skal sies at denne forskningen forutsetter at det er mulig å skille mel-

lom tre typer av forklaringer på hvorfor en gruppe mennesker, eksempelvis to venner, har samme lykkenivå: a) de har valgt å omgås, nettopp fordi de er like, b) de blir påvirket av et felles miljø, og c) de påvirker hverandre. Det er den sistnevnte forklaringen vi er ute etter her. Christakis og Fowler hevder at de har klart å skille mellom de tre forklaringsmekanismene, enkelte forskere har imidlertid satt spørsmålsteget ved dette.

Eksemplets makt

Christakis og Fowler refererer også til andre undersøkelser enn sine egne for å underbygge hypotesen om sosiale smitteeffekter og «tre ledd av innflytelse». Det er for eksempel vist at i nettverk blant oppfinnere sprer kreativiteten seg i tre ledd; det samme gjelder anbefalinger om gode tjenester, blant annet om hvordan en kan finne dyktige pianolærere.

Såkalt «prososial atferd», altså det å gjøre noe godt for andre, har også en sosial smitteeffekt. Ansatte i en stor bedrift ga mer til veldedige formål når de fikk kontor i nærheten av sjenerøse kolleger.

Stemmegivning er et annet eksempel. Personer som får en direkte oppfordring om å stemme, har større sannsynlighet enn andre for å stemme ved valg. Mer interessant er det at de som deler husholdning med personer som mottar en slik oppfordring, også øker sin tilbøyelighet til å avgi stemme.

Nettverksforskningen viser på den ene siden at mange fenomener best kan forstås som kollektive produkter, og i mindre grad som et resultat av omstendigheter som bare angår det enkelte individ. På den annen side viser den også hvilke muligheter enkeltindivider har til å øve innflytelse når forholdene ligger til rette for det. Nettopp fordi vi mangler oversikt over nettverksstrukturen, og ikke ser hvor langt vår egen påvirkning strekker seg, vil en slik innflytelse lett bli oversett.

Latterepidemier er høyst lokale og begrenser seg nok mest til personer som sitter rundt samme bord og deler sine historier. På andre områder av livet er det gode grunner til ikke å undervurdere eksemplets makt.